

AZ ELSŐ HABSBURG-MAGYARORSZÁG (1437–1457) III.

Konzolidációs kísérlet – Habsburg (V.) László kormányzása (1453–1457)

LIKTOR Zoltán Attila
PhD-hallgató (PPKE JÁK)

„Mi László, Isten kegyelméből Magyarország, Csehország, Dalmátia, Horvátország stb. királya, Ausztria és Styria hercege, és Morvaország őrgrófja stb. jelen levelünk rendén adjuk emlékezetre: Hogy miután Mi nem régiben a római császárnak, Frigyes urnak, keze, hatalma és nevelése alól kikerültünk, és Magyarországunk főpapjai, bárói és nemesei minap Bécsben körülöttünk közönséges országgyűlésben egybeseregelvén, először is Minket, minden egyenétlenséget félretéve, hűségük alázatos felajánlása mellett egyértelmű akarattal igaz és természetes királyuk és uruk gyanánt tiszteltek, ismertek és fogadtak el és következésképen az ország birtokát nekünk hállára kötelező felajánlással visszaadván, bennünket ide, Pozsony városunkba hívtak meg és hoztak el, hogy az ország állapotának és békéjének a fentartására alkalmasoknak tartott rendelkezéseket tegyünk”
(Habsburg László király 1453. évi dekrétumának preambulumból)

1. Bevezetés

Miután egy erélyes nemzetközi (magyar–osztrák–cseh–morva) összefogás eredményeként¹ Bécsben sikerült elérni, hogy a magyar király (Habsburg László) fölött gyámságot gyakorló osztrák rokona – az időközben a pápa által római császárrá koronázott (1452) Habsburg Frigyes (1440–1493) megszűntetve a gyámságot – kiadja őt a magyar rendeknek (1453), Pozsonyba országgyűlést hirdettek. Az országgyűlésen

¹ TELEKI József: *Hunyadiak kora Magyarországon. Oklevéltár. X.* Pest, 1853. [a továbbiakban: *Hunyadi oklt.*] 172. Hunyadi János kormányzó tudatja Pozsony városával a király kiadatásának elérését (1452. dec. 29. Bécs).

rendezni kívánták a király és a nemzet viszonyát, amely az elmúlt bő évtized alatt – nagyrészt Luxemburgi Erzsébet politikai örökségének és Habsburg Frigyes római királynak-császárnak köszönhetően – korántsem volt felhőtlen.

A királyt Bécsből a rendek maguk vitték Pozsonyba, ahol az országgyűlésen a király elé tárták a rendi sérelmeket és azokat dekrétumba foglalva kiadatták a királlyal. Ezzel lényegében helyreállították az eltelt időszakban megroppant jogfolytonosságot, orvosolták a jogsértéseket, továbbá kísérletet tettek a belső zavargások felszámolására illetve a tartományúri (például a Felvidék egy részét törvénytelen megszállása alatt tartó Jan Giskra) hatalom megtörésére. A király – a politikai realitások által behatárolt lehetőségek mellett más választása nem lévén – engedett a rendek nyomásának és számos, a rendiség megerősítése szempontjából lényeges változásokat eszközölt. Többek között az igazságszolgáltatás és a végrehajtás rendjét érintőt, hiszen az addig a királyi bíróságok hatáskörébe tartozó hatalmaskodást – egyértelműen a zavaros időkben megsokasodó bűncselekmények mennyisége miatt – a vármegyék hatáskörébe utalják.

Mindemellett a belső zavargásoktól és polgárháborús viszonyoktól sújtott Magyar Királyság jelentőségét bizonyítja a nemzetközi térben, hogy Nándorfehérvárnál – jó-részt Hunyadi Jánosnak és környezetének köszönhetően – sikerült elhárítani az országot az utóbbi évszázadokban érő addigi legnagyobb veszedelmet (1456).

2. A király és a rendek viszonyának rendezése – Pozsony (1453)

A dekrétum preambulumban megemlékezik az uralkodó rokonának – az időközben a pápa által Rómában császárrá koronázott (1452) Frigyes – gyámsága alóli kiszabadításáról, illetve arról, hogy a rendek neki teljes uralkodói hatalommal² átadták az országot,³ továbbá hogy a rendek által elé tárt cikkelyeket azok egyetértésével adja ki, azokat megtartja és másokkal is megtartatja.⁴ (A cseh rendek hasonlóan jártak el, az 1452-ben kormányzóvá választott Podjebrád György letette kormányzóságát és régensként kormányozta tovább a cseh korona országait,⁵ az osztrák tartományok élére pedig Cillej Ulrik került régensként.) Hunyadi János ezzel – kormányzóságának közjogi és politikai alapja is megszűnvn – lemondott kormányzói tisztségéről.⁶ A király számos adományban részesítette Hunyadi Jánost (és fiait)⁷ az őt Frigyes gyámsága (lényegében

² FRAKNÓI Vilmos: *Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez*. Budapest, 1899. 31. László király a váci püspöknek adja a váci káptalant érintő kegyúri jogokat (1453. jan.).

³ WERBŐCZY István: Hármaskönyv. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár*. (latin-magyar kétnyelvű kiadás) Budapest, Franklin, 1897. [a továbbiakban: *HK*] II. 14. cím 37 §.

⁴ MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár (1000–1526)*. Budapest, Franklin, 1899. [a továbbiakban: *CJH*] 1453. évi dekrétum *előbeszéd*.

⁵ Hugh LeCaine AGNEW: *The Czechs and the Lands of the Bohemian Crown*. Stanford, California, Stanford University, 2004.

⁶ *Hunyadi oklt.* 181. Az oklevélen már mint a király főkapitánya és a királyi jövedelmek kezelője („*Capitaneus regie maiestatis in regno Hungarie constitutus, administratorque proventuum regalium*”) szerepel a volt kormányzó (1453. márc. 30.).

⁷ *Hunyadi oklt.* 174. Hunyadi kormányzónak és fiainak Beszterce örökös főispánságát („*Comitatum perpetuum*”) és Beszterce városát – kivévn azt egyúttal a vármegye joghatósága alól – adja (1453. jan. 30. Pozsony).

fogsága) alóli kiszabadításáért, amely cselekedet körül szerzett érdemek ‘honorálását’ maguk a rendek is szorgalmazták.⁸ Érdekesség – bár a belpolitikai realitások tükrében egyáltalán nem meglepő –, hogy a későbbi Habsburg–Cillej–Garay–Újlaky⁹ kontra Hunyadi viszály ellenére Hunyadi János haláláig kapott kisebb-nagyobb birtokadományokat a királytól.¹⁰

A rendek elvárták Lászlótól, hogy tegye le a koronázási esküt,¹¹ amelyet korábban – megkoronázása (1440) alkalmával – nem tett le, de ezúttal megfelelő alkalom nyílt rá, és a dekrétum tanúsága szerint meg is tette.¹² Ebben elvárták, hogy minden rendű országlakos jogait, kiváltságait, szabadságait, ősi és helybenhagyott szokásait megtartsa,¹³ valamint az ország területi épségét helyreállítsa és azt megőltalmazza,¹⁴ amelynek az uralkodó – különösen római császárral¹⁵ és a törökkel szemben¹⁶ még nemzetközi szinten is segítséget szerezve¹⁷ – igyekezett megfelelni.¹⁸ Ezért cserében a király a rendektől várt hűségesküt személye iránt,¹⁹ amelyet a rendek készséggel teljesítettek.²⁰

Habsburg László uralmát a dekrétum kibocsátásával lényegében kezdetektől (1440) fogva törvényes uralomnak ismerték el, hiszen a rendekkel együtt kibocsátott dek-

⁸ *Hunyadi oklt.* 175. A királyi tanács egyetértésével Déva és Görgény váraival azok tartozékaival, illetve további temesi birtokokkal adományozza meg a király Hunyadi (1453. jan. 30. Pozsony), 177.; illetve ugyancsak a királyi tanács javaslatára egy koronát tartó oroszlánal bővíti a volt kormányzó címerét, amely a korona és a király személye iránt tanúsított hűség és jószolgálat szimbóluma volt (1453. febr. 1. Pozsony).

⁹ *Hunyadi oklt.* 216. Cillej–Garay–Újlaky véd- és dacsövetség (1455. ápr. 7. Bécs).

¹⁰ *Hunyadi oklt.* 197. Temes vármegyében kap a Hunyadi-család birtokokat (1453. szept.), 231.; káptalani jelentés egy Hunyadinak tett adományról (1455. szept.), 239.; újabb királyi parancs a káptalannak egy Hunyadinak tett újabb adományról (1456. ápr. 4. Buda), 251.; újabb adomány (1456. máj. 12. Buda).

¹¹ *CJH.* 1453. évi I. tc.

¹² *CJH.* 1453. évi dekrétum *befejezés.* 1 §. A koronázás aktusa és a koronázási eskü időbeli szétválására később is volt példa, meghozzá II. Lajos király (1516–1526) esetében, aki a koronázásához (1508) képest csak jóval később (1521) tette le azt. Ld. C. Tóth Norbert: A királyi pár Csehországban 1522–1523. In: BAGI Dániel – FEDELES Tamás – KISS Gergely (szerk.): *„Köztes-Európa” vonzásában.* Pécs, Kronosz, 2012. 84.

¹³ FRISS Ármin: *Magyar Zsidó Oklevéltár I. (1092–1539).* Budapest, 1903. [a továbbiakban: *MZsO*] 149. László király a zsidók kérésére megerősíti elődei (IV. Béla és mások) által a zsidóknak adott kiváltság-levelet és átírja azt (1453. febr. 9.).

¹⁴ *CJH.* 1453. évi I. tc. *„Et, quod metas Hungariae, non alienabit, sed pro posse defendet, et alienata recuperabit”.*

¹⁵ *Hunyadi oklt.* 219. László király rokonával, Habsburg Zsigmond osztrák herceggel (1446–1490) véd- és dacsövetséget köt Frigyes római császárral szemben (1455. máj. Bécs).

¹⁶ *Hunyadi oklt.* 241. Habsburg Zsigmond osztrák hercegtől kér katonai segítséget a Magyarország ellen biztosan bekövetkező közelgő török támadással szemben (1456. ápr. 14. Buda).

¹⁷ *Hunyadi oklt.* 244. Regensburg városa a Magyarországra igyekvő keresztieseknek útlevelet ad (1456. máj.).

¹⁸ *Hunyadi oklt.* 220. A magyar Szent Koronához tartozó Raguzát zaklató István bosnyák vajdát megfenyíti, hogy hagyjon fel a város zaklatásával, mert katonai úton lép fel vele szemben (1455. máj.).

¹⁹ *CJH.* 1453. évi II. tc.

²⁰ *CJH.* 1453. évi dekrétum *befejezés.* 2 §.

rétum záróokmányán is ez szerepel²¹ és az utókor is így tekintett erre a kérdésre.²² Ennek jogi okát a választással vegyes öröklési rendben kell keresnünk, amely szerint a megválasztott uralkodótól leszármazó (fi)ág öröklési joggal bír, azzal a megszorítással, hogy közülük – ha több van – a nemzet választhat.²³ Egyúttal érvénytelenítik Jagelló Ulászló (akinek a dekrétum következetesen nem is adja meg a magyar királyi címet) és Luxemburgi Erzsébet által tett birtokadományokat,²⁴ elismerve ezzel a Jagelló-király uralmának törvénytelenységét, amelyen a későbbi időkben sem változtattak.²⁵ Ezzel szemben a Hunyadi kormányzó által érvényesen tett adományokat megerősítik és hatályukban fenntartják,²⁶ ahogyan ezt a megoldást választják a bírói fórumok által eszközölt idézések esetében is,²⁷ amit a későbbi gyakorlat is megtartott.²⁸ Újra kimondták, hogy a király sem magyar méltóságokat, közjogi tisztségeket (lévén akár egyházi, akár világi), sem pedig birtokokat nem adhat idegeneknek, csak és kizárólag arra alkalmas magyaroknak,²⁹ amelynek persze a gyakorlat alapján semmi aktuálpolitikai vonatkozása nem volt, sokkal inkább közjogi-politikai ‘stratégiai’ indíttatású oka lehetett.³⁰ A rendkívüli hadiadók – amelyet számos esetben kivetettek a hadiszükségletek fedezésére – eltörlését is szorgalmazták kimondva, hogy azt semmi esetre se vessenek ki ezen túl,³¹ amely azonban a király – közteherviselésben vállalt kiemelt szerepe révén –

²¹ *CJH*. 1453. évi dekrétum befejezés. „Datum Posoni, in festum beatae Dorotheae virginis, et martyris, anno Domini millesimo, quadringentesimo, quinquagesimo tertio, regni autem nostri, anno tredecimo.”

²² *HK*. II. 14. cím 46 §.

²³ CSEKEY István: *A magyar trónöröklési jog*. Budapest, Athenaeum, 1917. A magyar trónbetöltés rendje sem nem tisztán választási, sem nem tisztán öröklési, hanem a kettő sajátosan magyar keveréke volt.

²⁴ *CJH*. 1453. évi V. tc. „Item dominus rex, omnes donationes quondam serenissimae dominae Elisabeth reginae, matris suae, et etiam quondam domini regis Poloniae, pro quorumcunque parte, quibuscunque, ac quavis ratione factas, revocabit, et cassabit, et committet omnino viribus carituras”.

²⁵ *HK*. II. 14. 34 §.

²⁶ *CJH*. 1453. évi VIII. tc. Hunyadi adományai között a legkülönbözőbb területeket (gazdasági, kereskedelmi, joghatósági, vagy egyszerű birtokadományt) érintő okleveleket találunk. Ld. *Hunyadi oklt.* 89. birtokadomány egy nemesnek (1447), 84.; Pálóczy László országbíró kérésére Sajószentpéter városának országos vásártartási jogot adományoz (1446), 108.; egy máramarosi magvaszakadt nemesnek a Szent Koronára háramlott birtokait másik két nemesnek adományozza vitézségükért (1448), 139.; ítélezési kiváltságot ad az erdélyi hét szász kerületnek arra az esetre, ha a szászokat valaki – azok ősi joga ellenére saját bírójuk helyett –, más bírói fórum elé idézné (1451), 140–141.; Pozsonynak pallosjogot (vérhatalmat) ad, a tetten ért rablót, tolvajt és egyéb gonosztevőket (nemest és nem nemest) büntethessen és kínzással is sújthasson, illetve ítélezési joghatóság a pozsonyiak pereiben, azaz a más fórum elé idézett pozsonyiak elleni perben őket mentesítheti és az ezt követően Pozsonyhoz fordul felperes kérelmére maga ítélezhesen (1451).

²⁷ *CJH*. 1453. évi IX. tc.

²⁸ *HK*. II. 14. cím 39–45 §§.

²⁹ *CJH*. 1453. évi III. tc.

³⁰ ENGEL Pál: *Magyarország világi archontológiája I. (1301–1457)*. Budapest, MTA, 1996.

³¹ *CJH*. 1453. évi X. tc.

eladósodásához vezetett.³² László persze igyekezett a rendek kedvében járni – közérzetjavító intézkedések mellett³³ –, betartani és másokkal is betartatni a törvényeket.³⁴

Rögzítették, hogy a király a tervezett országgyűlés összehívása előtt legalább negyven nappal köteles értesíteni a rendeket, hogy azok időben odaérhessenek az ország minden részéből, és az ilyen országgyűlésen a karok és rendek által elfogadott döntéseket tartsa tiszteletben.³⁵ Ennek a rendelkezésnek többféle értelmezést tulajdoníthatnánk, hiszen úgy is lehet érteni, hogy amit a rendek elfogadnak azt a király köteles elfogadni, dekrétumába foglalni, kihirdetni, és megtartani. A másik lehetséges – valószínűleg helyes – értelmezése a rendek és a király által közösen elfogadott rendelkezések megtartásának a kimondása. Kérdés persze, hogy a dekrétum előbeszédében és befejezésében is hangsúlyozott kitétel mellett – miszerint a király meg fogja tartani ennek a dekrétumnak a rendelkezéseit – miért mondták volna ki az amúgy magától is értetődő köteleiséget? A később Werbőczy István által összefoglalt szokásjogi gyűjteményben, a Hármaskönyvben erről így ír a „jogászfejedelem”:

„Többnyire pedig, közös megegyezéssel, maga a nép is elhatároz valamit, a mit a közjóra hasznosnak itél és írásban terjeszti a fejedelem elé, kérvén, hogy erre nézve neki törvényt adjon és ha maga a fejedelem az ilyen végzéseket elfogadja és helyben hagyja, akkor az törvényerőre emelkedik s azonnal törvénynek kell tekintenünk. Mégis mindezeket nem a nép, hanem különösen a fejedelem statutumainak mondjuk azért, mert ha a fejedelem beleegyezése és megerősítése mindkét esetben azokhoz nem járul, eme rendeleteknek semmi ereje nem leszen.”³⁶

A Hármaskönyv valóban nem említi Habsburg László dekrétumát, mint a jogéletben megtartandó dekrétumot, csupán a kiváltságseleveit, amelyeket hatályukban fenntartottak. Elérték a királynál, hogy gyakoroljon – a személye illetve a Szent Korona ellen

³² *Hunyadi oklt.* 205. A király Hunyadi Jánost kéri meg, hogy a Cilleyeknél zálogban lévő vágmenti királyi várakat kiváltsa és a zálogösszeget majd a harmincadjövedelemből fizeti ki (1454. jún.), 240. László király húsz ezer forint adósságot csinál Hunyadi Jánosnál, amiért Temesvárt minden tartozékával és a temesi ispánsággal együtt zálogba adja neki a rendek (köztük Széchy Dénes érsek, Garay László nádor és Ujlaky Miklós vajda) hozzájárulásával (1456. ápr.), 252. a király nagybátyjával – Cilley Ulrikkal – szemben huszonhatezer forint adósságát ismeri el, amelyet következő évi székely ökoradóból kíván kiegyenlíteni (1456. máj.).

³³ *MZsO* 148., 151., 152. A király az országgyűlésnek helytadó Pozsony városa felé tett gesztusával elengedi a pozsonyiak minden adóssága után a kamatfizetést (és megtiltja, hogy azt a zsidók bárkin is követeljék), illetve a kapitális visszafizetésének tekintetében is moratóriumot vezet be (1453. febr.), amit később újra meghosszabbít (1453. jún) és amelynek végrehajtását, ellenőrzését Hunyadi Jánosra és Hunyadi Lászlóra valamint a nagyszombati kapitányokra bizza.

³⁴ *MZsO* 153., 154. László király felszólítja a pozsonyi zsidókat, hogy járuljanak hozzá Pozsony védelmi és egyéb költségek viseléséhez (1454), ahogyan a nagyszombati zsidókat is a városi közterhekből való részesedésre (1456).

³⁵ *CJH.* 1453. évi III. tc. 2§. „*Et tandem ea, quae in hac parte, in ipsa congregatione praelatorum, et baronum ac regnicolarum, deliberata fuerint, et conclusa, firmiter observabit*”.

³⁶ *HK.* II. 3. cím 4–5 §§.

elkövetett minden jogsértés elkövetőjével szemben – ‘közkegyelmet’ mindazon cselekmények tekintetében, amelyek Albert halála (1439) óta következtek be azzal, hogy azt később sem fogja ‘elővenni’ és ennek biztosítékaul mindenkinek – aki kéri – okiratot állítson ki.³⁷ Ezzel szemben az egyéni sérelmek – amelyek bárki részéről értek másokat – esetében (határidő tűzésével) azok orvoslását illetve végrehajtása fölött az ellenőrzést a következő (Székesfehérvárra hirdetett) országgyűlés hatáskörébe vonják.³⁸ László igyekezett rendet teremteni az országban és megtisztítani azt a rablóktól, amelyek a zavaros időkben megsokasodtak. Ebbéli törekvéséhez – kilátásba helyezve személyes fellépését is³⁹ – a korona legfőbb támaszának számító bárók⁴⁰ mellett bevonta a városokat is.⁴¹

3. Országgyűlés Budán (1454)

A királyt és a nemzetet még inkább közelebb hozta egymáshoz a közös ellenség: a török. Egy török invázió reális veszélyével már régóta számoltak – nemcsak itthon, nyugaton is⁴² –, azonban annak megakadályozására nyugaton – üres fenyegetéseken kívül⁴³ – semmit nem tettek. Az Oszmán Birodalom szorításában lévő Konstantinápoly megsegítésére utolsó kísérletet 1444-ben tették.⁴⁴ V. Miklós pápa (1447–1455) kiadott egy keresztes hadjáratra hívó bullát (1453) az európai udvaroknak, azonban Európa – összefogás és igazi hatalommal, tekintéllyel bíró vezető hiányában⁴⁵ – nem volt abban az állapotban, hogy egységesen lépjen fel az Oszmán Birodalommal szemben. Habsburg Frigyes császárnak sem pénze sem tényleges hatalma a (széthúzó)⁴⁶ német fejedel-

³⁷ *CJH*. 1453. évi IV. tc.

³⁸ *CJH*. 1453. évi VI. tc.

³⁹ *Hunyadi oklt.* 189. A Kassa környéki rablólhorda felszámolására személyes hadvezetését ígéri a városnak (1453. jún.).

⁴⁰ RADVÁNSZKY Béla – ZÁVODSZKY Levente: *A Héderváry-család oklevéltára I.* Budapest, MTA, 1909. [a továbbiakban: *Héderváry oklt.*] 216. Pálóczy László országbíró, Héderváry László egri püspök, Rozgonyi György pozsonyi (fő)ispán Várday Miklóst tanácskozássra hívják Egerbe, a környék rablóktól való megtisztítása ügyében (1453. júl.).

⁴¹ *Hunyadi oklt.* 187., 188., 191. Az uralkodó Kassa segítségét kéri Hunyadi László támogatására a rablólhordák elleni küzdelemhez. (1453. máj.-jún.).

⁴² *Hunyadi oklt.* Habsburg Frigyes római császár a francia királyt a török invázió veszélyéről tájékoztatja (1455. máj.).

⁴³ *Hunyadi oklt.* Habsburg Frigyes római császár figyelmezteti a török szultánt, hogy Konstantinápoly meghódítását felejtse el, különben a keresztény fejedelmek élén egyesült keresztes hadat visz ellene (1453. jan. 22. Neustadt).

⁴⁴ Alexander A. VASILIEV: *Historia del Imperio Bizantino II. De las Cruzadas a la Caída de Constantinopla (1081–1453)*. Madrid, 2004. 210. Habsburg Frigyes császár Miklós pápának írott levelében az egész kereszténység közös veszteségének „una desgracia común para toda la fe cristiana” nevezi Konstantinápoly elcséjét.

⁴⁵ VASILIEV i. m. 219. „El cristianismo carece de jefe: ni el Papa ni el emperador gozan de estima y autoridad adecuadas, sino que se les trata como a nombres imaginarios, como a imágenes pintadas”.

⁴⁶ VASILIEV i. m. 220. Aeneas Silvio Piccolomini – a későbbi II. Pius pápa (1458–1464) – megosztottnak és a közös összefogásra kilátástalannak írja le a németeket „Los alemanes, muy divididos, no tienen nada que los pueda reunir”.

mek felett nem volt, a százéves háborút⁴⁷ (1337–1453) éppen csak lezáró Valois (VII.) Károly francia királynak a burgund herceggel, angol részről pedig a szellemi sötétségbe boruló VI. Henrik angol királynak az elvesztett francia háborúk után kibontakozó polgárháborúval⁴⁸ (rózsák háborúja 1455–1485) kellett szembenéznie. Nyugati, kézzel fogható segítséget a magyarbarát Borgia-pápától III. Kalixtusztól (1455–1458)⁴⁹ és talán Alfonz aragón-nápolyi királytól (1416/1442–1458) lehetett (volna) várni, azonban az idősödő aragón-nápolyi uralkodó itáliai pozícióinak konzerválásával volt elfoglalva.⁵⁰ A lengyel–litván erők (túl azon, hogy a magyar rendek Ulászló bukása után véglegesen a Habsburg uralom mellett foglaltak állást, szakítva így a lengyel vonallal) jórészt az akkoriban kibontakozó (porosz–lengyel–litván kontra Német Lovagrend) tizenhárom éves háborúban (1454–1466) voltak lekötve.⁵¹

Az aktuális nemzetközi politikai helyzetben tehát a Magyar Királyság – számottevő tényleges nemzetközi segítséggel nem számol(hat)ván – lényegében magára maradt az Oszmán Birodalommal szemben. Konstantinápoly elestével (1453) többé zavartalanul állt nyitva az út a Balkánon Magyarország felé, amely így valóban végveszélybe került a török invázió miatt. Tudták ezt a rendek és a király is.⁵² A Budára egybehívott – a vármegyei követek által képviselt⁵³ – országgyűlés (1454) ennek hangulatában ült össze,⁵⁴ a dekrétum előbeszédéből és az egyes cikkelyek rendelkezéseiből ez egyértelműen kitűnik.

Az udvar – kellő hangulatkeltés és riogatás hatására⁵⁵ – az országgyűlésen a hadügyek tekintetében addig szinte elképzelhetetlen rendelkezéseket vitt keresztül. A rendek – a minden alappal bíró ‘kormányzati propagandának’ köszönhetően – olyan engedményeket tettek az udvarnak, ami az elmúlt évtized(ek) közjogi és politikai irányától igencsak eltért.⁵⁶ A dekrétum preambulumban hangsúlyozott, az egybehívott országgyűlés legfőbb céljával kitűzött rendelkezések mellett azonban egyéb – többek között az igazságszolgáltatás rendjét is érintő – alapvető jelentőségű döntéseket hoztak meg. Ezek közül kiemelkedő jelentőségű – a magyar alkotmányosság egyik alapelv-

⁴⁷ Philippe CONTAMINE: *La guerra de los cien años*. Madrid, Ediciones Rialp, 2014. (eBook).

⁴⁸ Michael HICKS: *The War of the Roses: 1455–1485*. 2014. (eBook).

⁴⁹ E. KOVÁCS Péter: A nándorfehérvári győzelem és Itália. *Történelmi Szemle*, 49., 2007/3. 317.

⁵⁰ Steven RUNCIMAN: *La caída de Constantinopla*. Madrid, 2003. 120.

⁵¹ Norman DAVIES: *Lengyelország története*. Budapest, 2006. 122.

⁵² *CJH*. 1454. évi dekrétum előbeszéd 2 §.

⁵³ *CJH*. 1454. évi dekrétum előbeszéd 4 §.

⁵⁴ *Hunyadi oklt.* 211. Hunyadi János a szultán Nándorfehérvár elleni támadásra illetve erdélyi betörés veszélyére figyelmezteti az erdélyi hét százsz kerületet, készenlélet rendelve el (1454. aug.).

⁵⁵ Érdemes idézni a dekrétum szavait: *CJH*. 1454. évi dekrétum előbeszéd 3 §. „nehogy úgy, miként hajdan az országglakók gondatlansága miatt a tatárok váratlan betörése e Magyarországot siralmas pusztulásra jutatta, mostan is készültségünk miatt a nevezett török császár elkerülhetetlen berohanása és a velünk sikmezőben való összeütközése veszedelemben találjon dönteni (mitől Isten mentsen) és ezen országnak a szent keresztény vallástól áthatott szerkezetét teljesen megsemmisítse, a miként már a közelmúlt napokban is, intőpéldaképen, nyilván tapasztaltuk, hogy a török császár ezt Konstantinápoly városával megtette.”

⁵⁶ *CJH*. 1439. évi III. tc. Kimondták, hogy a király elsősorban saját költségén köteles megvédeni az országot.

nek számító jogok és kötelezettségek arányosságának szellemében kihangsúlyozott –, a hadviselés terhének arányos elosztását szabályozó rendelkezés! Bár a cikkely ugyan az egyháziakra vonatkozik, azt az általánosság szintjén is nagy beleérzéssel gyakorolták már korábban is.⁵⁷ A dekrétum három (jog)területet érint: a pénzügyeket, az igazságszolgáltatást és a legnagyobb részt kitevő hadviselési rendelkezéseket.

A királyi adók tekintetében a kincstári jövedelmek és azok felhasználása fölötti rendi ellenőrzést megerősítik, rendek által választott ellenőröket rendelnek ki e feladat ellátására.⁵⁸ Az adó beszédese a nemesi vármegyék ellenőrzése mellett történt, a királyi adószedők a vármegyénél bemutatták az illetékes kamara megbízólevelét, majd a szolgabírák társaságában körbejárták a vármegyét és miután kirótták az adót, visszamentek a vármegye székhelyére. Azt követően az egyes falvak előjárói (bírák) a kirótt adót maguk hozták be a székhelyre, ahol nyugta ellenében adták át a főispán vagy alispán felügyelete alatt a királyi adószedőknek, aki azt továbbította a kamarának vagy egyenesen a kincstartónak.⁵⁹ A király és a rendek közti fiskális dualizmus egyik szembeötlő gyakorlati megvalósulása, hogy a királyi jövedelmeket a rendek a tervezett hadsereg felállítására kívánják fordítani.⁶⁰ A király a fiskális jogokat nem gyakorolhatta egyedül, hanem csakis a rendekkel (királyi tanács) együtt, ezt Habsburg László teljes mértékben tiszteletben tartotta.⁶¹

Az igazságszolgáltatást érintő rendelkezések alapvetően megváltoztatták az addig fennálló jogrendet – amellett, hogy a hadakozás idején ítélkezési szünetet rendelnek el, amely alatt a jobbágyok szabad költözködési jogát sem engedik gyakorolni⁶² –, elősegítve a vármegyék igazságszolgáltatásban betöltött százados szerepvállalásának növelését. Korábban a király, esetleg a királyné,⁶³ a kormányzó,⁶⁴ a nádor,⁶⁵ vagy ép-

⁵⁷ *Hunyadi oklt.* 45. Jagelló Ulászló a Klokoch nemzetség közjogi kötelezettségeit (100 gyalogos katona kiállítása) mérsékli a török betörések okán elszenvedett veszteségek okán bekövetkezett elszegényedésük miatt (1441).

⁵⁸ *CJH.* 1454 évi II. tc. 1 §.

⁵⁹ KÁDÁS István: Nógrád megye adójegyzéke 1457-ből. In: WEISZ Boglárka (szerk.): *Pénz, posztó, piac: gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról.* Budapest, MTA TTI, 2016. 35.

⁶⁰ *CJH.* 1454. évi II. tc.

⁶¹ *Hunyadi oklt.* Adóügyben és harmincadmentesség tárgyában a királyhoz forduló Kassának azt válaszolja László király, hogy egyedül nem dönthet e kérdésben, hanem csak a királyi tanáccsal, ezért majd velük együtt fog határozni (1453. jún. Bécs).

⁶² *CJH.* 1454. évi X. tc. 2 §.

⁶³ NEUMANN Tibor: *Bereg megye hatóságának oklevelei (1299–1526).* [A Szabolcs-szatmár-beregi Szemle Füzetei 3.] Nyíregyháza, 2006. [a továbbiakban: *Bereg*] 39.; Piast Erzsébet királyné ír Bereg megye ispánjának egy hatalmaskodási ügyben (1353); SZAKÁLY Ferenc: *Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt (1314–1525).* 1998. [a továbbiakban: *Tolna*] 40., 76. Kotromanic Erzsébet királyné 1384-ben, Czilly Borbála királyné pedig 1413-ban hatalmaskodási ügyben eljárásra szólítja fel Tolna vármegyét. PITI Ferenc – NEUMANN Tibor – C. TÓTH Norbert: *Szatmár megye hatóságának oklevelei (1284–1524).* Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgatósága, 2010. [a továbbiakban: *Szatmár*] 376. Luxemburgi Erzsébet királyné egy birtokfoglalási ügyben kér vizsgálatot Szatmár megye hatóságától (1440.júl.).

⁶⁴ *Szatmár* 390., 395., 398., 400., 402.

⁶⁵ *Szatmár* 381., 385.

penséggel az országnagyok⁶⁶ utasították a vármegyét, hogy kikiáltott közgyűlés módjára állítson fel törvényszéket vagy rendelt el egyenesen kikiáltott közgyűlést az ügyek elbírálására. Ezzel a nagy jelentőségű törvénnyel viszont a vármegye hatáskörét a korábbiakhoz képest jóval kiszélesítették.

Az igazságszolgáltatást érintő cikkely beiktatásával – jóval kiszélesítve ezáltal az önkormányzatiságot – óriási lépést tettek a rendek mind az igazságszolgáltatás, mind a végrehajtás tekintetében. A (fő- vagy jószágvesztéssel járó) hatalmaskodás büntetést – a korábbiakhoz képest⁶⁷ – immár a vármegyék jog- és hatáskörébe helyezik azzal, hogy minden körülmények között kötelesek igazságot szolgáltatni.⁶⁸ Az ítélet végrehajtását viszont az alispánra bízák azzal, hogy ha a (fő)ispán szándékosan megakadályozná azt, akkor el kell mozdítani a tisztségéből, a pert pedig a királyi kúriába kötelesek át-helyezni.⁶⁹ Egyúttal a kötelességét nem teljesítő – vagy azt teljesíteni vonakodó – (fő)- és alispánt kötelességére figyelmeztetni kell, azonban ha még egyszer megtagadnák ezirányú közjogi kötelezettségüket, akkor a királyi kúriában meghozott ítélet alapján a (fő)- vagy alispán ellenében adjanak ki a szolgabírók és a választott megyei nemesek végrehajtási parancsot.⁷⁰

Az, hogy a cikkelyben a (fő)ispán és az alispán is szerepel, kiválóan tükrözi a (fő)ispánok megyei politikai- és jogéletből való ‘kivonulása’ körüli bizonytalanságot, amely az országban – jó másfél évszázad⁷¹ leforgása alatt teljesen végbement – egészen eltérően alakult. Találón fogalmaz Kulcsár Péter amikor azt írja, hogy „a királyok a nemes-séggel együttes erővel lassan-lassan koptatták a főispán jogkörét”,⁷² azonban tehetnének hozzá, hogy maguk a (fő)ispánok is hozzájárultak ehhez a közjogi álláshalmazások révén.⁷³ Ennek tükrében nem meglepő, ha a (fő)ispánok – egyéb tisztségeikkel együtt

⁶⁶ C. TÓTH Norbert: *Ugocea megye hatóságának oklevelei (1290–1526)*. Budapest, MTA. [a továbbiakban: Ugocea] 2006. 48. Az országnagyok („*prelati, barones, nobiles et proceres regni Hungariae universi*”) levele Ugocea (1451), és Tolna 116. Tolna megye hatóságához (1447).

⁶⁷ *CJH*. 1439. évi XXIX. tc.

⁶⁸ *CJH*. 1454. évi XV. tc.

⁶⁹ *CJH*. 1454 évi XV. tc. 1–2 §§.

⁷⁰ *CJH*. 1454 évi XV. tc. 3–4 §§.

⁷¹ NEUMANN Tibor: *Bereg megye hatóságának oklevelei 1299–1526*. [A Szabolcs-szatmár-beregi Szemle Füzetek 3.] Nyíregyháza, 2006. [a továbbiakban: *Bereg*] 27., 45., 58. Anjou Lajos király a vármegyéhez címzett levelében „*ispán vagy alispán*” fordulat szerepel, a vármegyei válaszokleveleken pedig hol a (fő)ispán az alispán megnevezés szerepel, amely szintén ezt a részvételi bizonytalanságot tükrözi, amely Zsigmond uralkodásáig eltartott, azonban az oklevelek többségében az alispán neve alatt keltek, hogy a XV. század elejére teljességgel azok vegyék át a megyei jogéletet., Szana vármegyéből 1360-ból származik az oklevél, amelyben hatalmaskodás ügyében tett vizsgálatról tesznek jelentést az alispán és a szolgabírók Lajos királynak, ld. THALLÓCZY Lajos – HORVÁTH Sándor: *Alsó-szlavóniai okmánytár. (Dubicza, Orbász és Szana vármegyék)* 1240–1710. Budapest, MTA, 1912. [a továbbiakban: Alsó-szlavóniai oklt.] 45.; Máramaros vármegyében ellenben még 1457-ben is „*Nos Ladislaus de Wpor et Michael de Pesthyen, comitatus Maramarusiensis comites memoriae commendamus*” kezdetű oklevelet keltezett a vármegye, ld. MIHÁLYI János: *Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból*. Máramarossziget, Mayer és Berger Könyvnyomdája. 1900. [a továbbiakban: Máramaros] 236.

⁷² KULCSÁR Péter: *A Jagelló-kor*. Budapest, Gondolat, 1981. 98.

⁷³ ENGEL Pál: *Magyarország világi archontológiája I. (1301–1457)*. Budapest, MTA, 1996. Számos (egyházi és világi) közjogi tisztség össze volt kötve más fontos közjogi tisztséggel, mint az esztergomi érsekség

járó teendők mellett – maguk sem ragaszkodtak a vármegyei (ítélkezési, közigazgatási és politikai) életben való közvetlen részvételhez.

Elhatározták egy hadsereg felállítását a török támadás elhárítására,⁷⁴ amelynek élére Hunyadi János volt kormányzót nevezték ki főkapitánnyá.⁷⁵ A kiállítandó hadsereg megszervezését – négy esküdt választása és a szolgabírák mellé rendelésével⁷⁶ – a hadviselési kötelezettség alapjának megállapítása⁷⁷ mellett a vármegyékre bízta. Érdekesség, hogy az így felállítandó vármegyei hadsereg vezetőjéül nem az ősi szokás szerinti utat – amely szerint a vármegye mindenkor (fő)ispánja a vármegyei had vezetője – választották, hanem egy, a vármegye által választott hadvezetőt (*conductor exercitus*) rendeltek annak élére,⁷⁸ ezzel is jelezve, hogy ez nem a király, hanem a rendek, az ország hadserege. Ennek az intézménynek a későbbi évszázadokban is nagy szerep jutott, hiszen a (fő)ispánok (számos esetben a) képességbeli hiányában nem a király által kijelölt – és így tőle függő – személyt, hanem a vármegye ‘saját emberét’ állította a vármegyei had élére.⁷⁹

Elrendelik a bárók és a nemesek – megosztozottak közül mindenki,⁸⁰ osztozatlanok közül csak egynek⁸¹ – személyes hadbavonulását is, megengedve ugyanakkor, hogy a kúriákban egy nemes maradjon tisztartóul, aki maga helyett egy embert köteles küldeni.⁸² A több megyében birtokos nemes hadbavonuló jobbágyságait a nemes állandó lakhelyéül szolgáló vármegyei hadseregében kell felvonultatni.⁸³ A hadbavonulók saját költségükön voltak kötelesek a hadjáratra menni, amelynek anyagi kiadásait később sem követelheték senkin.⁸⁴ A hadjáraton való károkozásért való helytállás szabályait is meghatározták,⁸⁵ a megyei hadvezetőnek kellett a károkozót a károsultnak kiszolgáltatnia, azzal, hogy – ügyelve a tekintély megőrzésére – ha magasabb rangú lenne a károkozó, mint a hadvezető, akkor a főkapitány jogosult eljárni.⁸⁶

az esztergomi főispánsággal, a macsói bánág Bodrog, Valkó, Szerém, Baranya, Bács és marótegyházi Maróthy János bánágától (1398–1401) kezdve Tolna vármegyék főispánságával, illetve az egyes bánok által még ezeken felül is viselt főispánságok, mint Lévai Cseh Péter bán (1428–1431) barsi, vagy Garay László bán (1431–1441) liptói főispánsága, vagy akár a beregi főispánság a munkácsi várkapitánysággal.

⁷⁴ *CJH.* 1454. évi dekrétum előbeszéd 5 §.

⁷⁵ *CJH.* 1454. évi I. tc.

⁷⁶ *CJH.* 1454. évi IV. tc.

⁷⁷ *CJH.* 1454. évi IV. tc. 1 §.

⁷⁸ *CJH.* 1454. évi IV. tc. 2 §.

⁷⁹ OROSZ Ernő: *Heves és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai.* Eger, 1906. 272. Az intézmény évszázados fennállását példázza, hogy Heves és Külső-Szolnok vármegyékben a tizenharmadik század ötvenes, hatvanas éveiben bocsi Szecsckó János személyében történt ilyen hadvezető választása. A bocsi Szecsckó családra vonatkozó adatokat megtaláljuk a Heves vármegyei nemes családokról írott monográfiában.

⁸⁰ *CJH.* 1454. évi IV. tc. 6 §.

⁸¹ *CJH.* 1454. évi V. tc.

⁸² *CJH.* 1454. évi VI. tc.

⁸³ *CJH.* 1454. évi VII. tc.

⁸⁴ *CJH.* 1454. évi VIII. tc.

⁸⁵ *CJH.* 1454. évi VIII. tc.

⁸⁶ *CJH.* 1454. évi VIII. 4 §.

A hadsereg tényleges kiállításának biztosítása érdekében a hadviselési kötelezettség elmaradása esetén a választott megyei emberek által záros határidőn belül kiszabandó komoly pénzbüntetést – a büntetés megfizetéséig a nemesi jószágnak a korona javára történő lefoglalása – helyeztek kilátásba.⁸⁷ A tényleges katonai erő, a kellő számú had biztosítása érdekében elrendelték, hogy a hadkötelezettséget – fővesztés terhe mellett – pénzben nem lehet megváltani. A hadból engedély nélkül távozóknak viszont már nem pénzbüntetéssel, hanem nemes esetén jószágvesztéssel, nem nemes esetén fővesztéssel fenyegették a delikvenszeket.⁸⁸ Lényegében az egész országot – Szlavóniát, a szabad királyi városokat, a kunokat, a jászokat stb. – hadba hívta az udvar, hiszen még azokat is hadra kötelezik, akik addig nem bírtak ilyen kötelezettséggel.⁸⁹ Hangsúlyozták a főkapitányi hadbahívó parancsnak való azonnali engedelmisséget,⁹⁰ amely a gyakorlatban nem valósult meg maradéktalanul.⁹¹ Az udvar tudatában volt annak, hogy a rendek által – a sarkalatos jogaikkal ősi kiváltságaikkal, szabadságaikkal szemben – tett engedmények ideiglenesek lesznek és hogy ezt a közeljövőben várható nagy török támadás elhárítására ajánlották fel. Cserében rögzítették is a dekrétumban, hogy ilyen kivételes hadkötelezettséget nem rendelnek el soha többet.⁹²

A valóban bekövetkező nagy összecsapásra nándorfehérvár ostromával került sor (1456) ahol többek között leginkább Szilágyi Mihálynak, Hunyadi Jánosnak valamint Kapisztrán Szent Jánosnak és a pápai nunciushoz, Carvajal bíborosnak köszönhetően fényes és – az ügy érdekében ténylegesen aktív szerepet vállaló spanyol Alfonso de Borja (III. Calixtus) pápát (1455–1458) leszámítva, európai segítség híján – kizárólagos magyar győzelem született.⁹³ Jellemző Hunyadi és az udvar viszonyára, hogy Hunyadi előbb Széchy Dénes érsekkel közölte a győzelem tényét, és csak egy nappal később – a szultáni sereg közeledtének hírére még májusban Cilley Ulrikkal Bécsbe távozó – királlyal és a nádorral.⁹⁴ Az európai jelentőségű sikert azonban sem a Hunyadiak, sem az udvar nem volt képes a maga javára fordítani, hiszen az élők sorából előbb a család fő támasza, Hunyadi János távozott (†1456) majd Cilley Ulrik meggyilkolásával(?) (†1456) – egyébként szintén legbefolyásosabb támogatójától elesett Habsburg László és az udvar által – megvádolt és kivégzett Hunyadi László (†1457).⁹⁵ Az országból a király- és udvarellenes közhangulat miatt távozó – és Hunyadi Mátyást magával túszként hurcoló – király előbb Bécsbe majd Prágába utazott, ahol Valois Magdolna francia ki-

⁸⁷ *CJH*. 1454. évi XI. tc.

⁸⁸ *CJH*. 1454. évi XIII. tc.

⁸⁹ *CJH*. 1454. évi IX. tc.

⁹⁰ *CJH*. 1454. évi XVI. tc.

⁹¹ *Hunyadi okl.* 254., 255., 256. Hunyadi János az erdélyi szászokat egy hónap leforgása alatt háromszor is felszólítja a segítség megküldésére a török sereg közeledésének hírére, akik azonban nem igyekeznek e kötelezettségüknek eleget tenni. (1456. jún-júl.).

⁹² *CJH*. 1454. évi XIV. tc.

⁹³ E. Kovács Péter: A nándorfehérvári győzelem és Itália. *Történelmi Szemle*, XLIX., 2007/3. 315–325.

⁹⁴ HEGEDŰS András: „Isten segedelmével a török császárt a fent mondott várból kivetettük” Hunyadi János levele Szécsi Dénes esztergomi érsekhez a nándorfehérvári győzelemről. *Magyar Sion*, 2. évf., 2008/1. 110–120.

⁹⁵ PÁLOSFALVI Tamás: Tettes vagy áldozat? Hunyadi László halála. *Századok*, 149. évf., 2015/2. 383–441.

rályi hercegnővel nászra készülődve váratlanul – nagy valószínűséggel betegségben – elhunyt (†1457).⁹⁶ Habsburg László halálával a család alberti ága is kihalt (férfiágon), azonban a leányági örökösök (Habsburg Anna és Habsburg Erzsébet hercegnők) igényt tartottak a magyar koronára, amelyből még évtizedeken átívelő politikai (és katonai) konfliktus származott.⁹⁷ Ennek a problémakörnek a tárgyalását a tervezett *Törvény és rend* címet viselő, Hunyadi Mátyás uralkodását tárgyaló tanulmányokban kívánom megejtetni.

4. Összegzés – A korszak jelentősége a rendiség fejlődésének és későbbi korszakainak tükrében

Habsburg Ottó megfogalmazásában a történettudomány olyan tudomány, amely visszafelé mindig változik.⁹⁸ Áll ez a jogtörténetre is. Ha jól meggondoljuk, a Luxemburgi Zsigmond és Hunyadi Mátyás uralkodása közé eső húsz esztendő – amelyet a köztörténetírás átmenti, zavaros időszaknak ír le – a közjog szempontjából alapvető és évszázadokra meghatározó jelentőséggel bír. ‘Kanonizált’ álláspont szakmai körben, hogy a dekrétumok a király és a rendek közötti pillanatnyi aktuálpolitikai paktumok, alkuk eredményei voltak, amelyekben hosszú távú célkitűzések, alapvetések nem fedezhetőek fel. Meggyőződésem szerint korrekcióra szorul ez a felfogás, annál is inkább, mert a gyakorlat egészen eltérő képet mutat ezzel kapcsolatban. Legalább két csoportra kell osztani a dekrétumokban megjelenő rendelkezéseket. Ezek közül valóban számos cikkely aktuálpolitikai jelentőséggel bír (például a megszavazott rendkívüli hadiadók, azok mennyisége, személyi kérdések, az (királyi) engedély nélkül épült várak, erősségek lerontásának kimondása stb.), azonban számos hosszútávú (jobban mondva stratégiai) célkitűzés, alapvetés [mint a nádor⁹⁹ rendek és király általi közös választása, a szolgabírók, alispánok (vagy éppen az esküdtek) jogállásának (helybeli birtokosi minőséghez, vármegyei nemesség általi választáshoz kötése) szabályozása, a fiskális és monetáris felségjogok – a rendek és a király közti – dualizmusának rögzítése/megőrzése, a nádori közgyűlések eltörlése, annak jog- és hatáskörének vármegyei törvényszéknek történő átadása] fedezhetőek fel, amelyek meghatározó jelentőséggel bírtak a közjog fejlődésének irányára tekintetében.

A rendeknek alapvető stratégiai céljaikat – a királyi hatalom minél inkább korlátok közé szorítása, a kormányzati hatalomból való nagyobb részesedés kiharcolása, a területi kormányzás illetve az önkormányzatiság kiszélesítése – döntően sikerült elérni. A magyar alkotmányosságot végigkísérte a vérszerződés szellemisége, amelyet mint a jó

⁹⁶ David PAPAJÍK: V. László magyar és cseh király halálának oka. *Történelmi Szemle*, LVIII., 2016/1. 115–126.

⁹⁷ Habsburg Erzsébet Jagelló (IV.) Kázmér hitvese lett, aki erre hivatkozva kívánta megszerezni a családnak a Magyar Királyságot több-kevesebb sikerrel (előbb (1471) Hunyadi Mátyással szemben Kázmér hercegnek, később (1490) pedig Ulászló ellenében János Albert hercegek).

⁹⁸ HABSBERG OTTÓ: *V. Károly*. Budapest, Európa, 1994. 7.

⁹⁹ C. TÓTH Norbert: *A magyar királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története (1342–1562)*. Akadémiai nagydoktori thesis. MTA-HIM-Szegedi Tudományegyetem–Magyar Országos Levéltár. 2017.

és helyes hatalomról alkotott magyar felfogás megtestesítőjeként őrzött meg a nemzeti emlékezet. A vérszerződés pedig a hatalommegosztás eszményére épül, mind vertikális mind horizontális síkon. Mindez a XIII. századra kibontakozó és a XVI. század elejére kiteljesedő önkormányzatiságban öltött leginkább testet, és ebben a szóban forgó hús esztendő meghatározó jelentőséggel bírt. Az önkormányzatok a királyi hatalom rovására fokozatosan szereznek újabb és újabb jog- és hatásköröket. Az önkormányzatok döntő szerepet visznek az adóztatás, a végrehajtás, a hadviselés terén.

Tringli István szerint „megyei önkormányzatról a 16. század előtt beszélni teljes anakronizmus. Ugyan miféle önkormányzat az, ahol a király hadba hívó parancsára a megye nemességének fel *kell* kelnie, ha királyi parancsra az adóbehajtásban a szolgabíráknak részt *kell* venniük, ha a központi bíróság utasítására vizsgálatot *kell* végezniük?”¹⁰⁰ Ha a kérdést éppen fordítva tesszük fel, akkor egészen másképp fest a dolog. Miféle központi hatalom az, ha annak döntéseit – központi végrehajtó szervek “területi kirendeltsége” híján – az önkormányzat hajtja végre, ahol a *központi adókat* nem egy központi szerv hanem az önkormányzat *jogosult beszélni és továbbítja* azt a királyi kincstárba, ahol az ország védelmének tekintélyes részét az önkormányzati pénzből (és *irányítás alatt*) álló hadsereg teszi ki, ahol a *központi bíróságok döntéseit*, vizsgálati kezdeményezéseit és egyéb perceslekményeit központi szerv híján *az önkormányzat hajtja végre?*

A rendiség virágkorát élte ezalatt az időszak alatt, lényegében a Zsigmond uralkodásának végén tendenciózussá váló folyamat e két évtized alatt csak felerősödött, amelyet Mátyás uralma bizonyos értelemben eltérített ugyan pályájától. Az uralkodó azonban felismerve a túlcentralizált királyi (központi) hatalomban rejlő veszélyeket – a trónutódlást illetően nyilvánvalóan számolva a közép-európai politikai realitásokkal, vagyis a valószínűsíthetően bekövetkező újabb Habsburg- vagy Jagelló-király megválasztásával¹⁰¹ – uralmának vége felé (1486) maga számolta azt fel. Előterbe helyezve az *első Habsburg-Magyarország* idején kiterjesztett – az egyébként már azt megelőzően is komoly (állam)hatalmi jogosítványokkal (ítélkezés, végrehajtás) bíró – önkormányzatiságot, a *Decretum Maiussal* tulajdonképpen ellényegtelenítte a királyi vármegyéhez kapcsolódó, még meglévő jogosítványait. Különösen a (fő)ispán-kinevezés,¹⁰² nádori közgyűlések eltérése¹⁰³ és a vármegyei igazságszolgáltatás előterbe helyezése, továbbá mind anyagilag (vármegye adót szedhet önkormányzatának fenntartására, illetve közjogi kötelezettségeinek ellátására),¹⁰⁴ mind szervezetileg (az addigi magánjogi – azaz a (fő)ispán önkényes döntésén és leginkább saját familiájából kinevezett – jogviszonyon alapuló alispáni intézmény – vármegyei választáshoz köté-

¹⁰⁰ TRINGLI István: Két szokásjogi norma a közgyűlések működéséről. *Történelmi Szemle*, XXXIX., 1997/3–4. 398.

¹⁰¹ KULCSÁR (1981) i. m. 42. „Egyedül Isten tudja, mit rejtenek az emberek szívükben, mert ő vizsgálja a szíveket. Mi magunk, halandók lévén, csak a beszédekből és a tettekből ítélhetünk, és nem tudhatjuk mi fog utánunk történni. A többség úgy lehet, megfeleldezik jótéteményeinkről, s hátálanságból azt választja meg, aki nekünk és az országnak halálos ellensége.”

¹⁰² *CJH*. 1486. évi LX. tc. A királyi tanács hozzájárulásához köti a (fő)ispán kinevezést.

¹⁰³ *CJH*. 1486. évi I. tc.

¹⁰⁴ *CJH*. 1486. évi LXIV. tc.

sével, azaz – közjogiasításával)¹⁰⁵ függetlenítette azt a királytól vagyis a központi hatalomtól. A vármegyei autonómiát erősítő lépések közé sorolható a még Jagelló Ulászló utolsó dekrétumával bevezetett¹⁰⁶ – ám időközben feledésbe merült – vármegyei esküdték intézményének felelevenítése is.¹⁰⁷

A Mátyást követő Jagelló-korszakban (1490–1526) ugyanis – a mátyási jogsértésekre reagálva – számos vonatkozásban (a vármegyékre illetve az önkormányzatiságra vonatkozó újításokat nem érintve) az alberti és a lászlói közjogi állapotokhoz – többek között a városok országgyűlési képviselőtének (amely Mátyás uralkodása idején ‘szünetelt’) visszaállítása is jelez¹⁰⁸ – kívántak visszatérni a rendek.¹⁰⁹ A közjogi vívmányok komoly alapot teremtettek a Jagelló-kor (1490–1526) évtizedei alatt ahhoz, hogy azt kiszélesítve, megerősítve és körülbástyázva sikerrel lépjenek fel a Mohácsot követően – Habsburg Albert és László bel- és külpolitikai helyzetéhez képest – sokkal előnyösebb hatalmi, politikai és katonai helyzetben lévő (akkoriban az osztrák örökös tartományok mellett a Császárságot, Németalföldet, az Ibériai-félszigeten a Katolikus Királyságokat,¹¹⁰ fél Itáliát, valamint az ismert újvilág jelentős részeit – köztük 1580–1640 között az ibériai unió keretében a portugál birodalmat – is uralma alatt tartó), a magyar trónon közel négy évszázadot töltő (1526–1918) Habsburg-dinasztia eleinte (XVI–XVII. század) centralizációs, majd később (XVII–XIX. század) kifejezetten abszolutista törekvéseivel szemben. E vonatkozásnak különösen érdekes vetületei lehetnének a Habsburg Ferdinánd (1526–1564) és közvetlen utódai, Miksa (1564–1576) és Rudolf (1576–1608) alapvetően eltérő környezetének vizsgálata, hiszen amíg a magyar rendiséggel szemben viszonylag rugalmasabb politikát folytató Ferdinánd a nagymúltú rendi alkotmányos berendezkedésű aragón területeken nevelkedett,¹¹¹ addig a sokkal rugalmatlanabb, ‘abszolutisztikusabb’ magatartást tanúsító Miksa és különösen Ru-

¹⁰⁵ *CJH*. 1486. évi LX. tc. 2§. Az alispánnak – akit a (fő)ispán az illető vármegye nemesei közül köteles választani – esküjét azonban a vármegye előtt kell letennie.

¹⁰⁶ BAK M. János – Pál ENGEL – James ROSS SWEENEY (szerk.): *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1301–1457. Decreta Regni Medievalis Hungariae 1301–1457*. Salt Lake City, 1992.; 1444. évi X. tc.

¹⁰⁷ *CJH*. 1486. évi VIII. tc.

¹⁰⁸ KUBINYI András: A magyar országgyűlések tárgyalási rendje 1445–1526. *Jogtörténeti Szemle*, 2006/2. 3–11.

¹⁰⁹ *CJH*. 1490. évi ún. farkashidai egyezség 2§. „Hogy Magyarországot az alája vetett többi országokkal, tartományokkal, és a főpap urakat meg bárókat, az összes egyházakat és egyházi személyeket, valamint a nemeseket és városokat, úgy szintén ez ország többi alattvalóit és és lakosait régi jogaikban, kiváltságaikban, mentességeikben, szabadságaikban és jóváhagyott szokásaikban, amelyekben tudniillik a néhai megdicsőült királyok megtartották és a melyeknek birtokában és élvezetében voltak, meg fogjuk tartani, úgy hogy (a mint az említett néhai Mátyás király ur tette) az ő ártalmukra és elnyomásukra, valamint e régi szokásaik ellenére, bármely keresett szín alatt, épenséggel semmi újításokat sem fogunk behozni; azokat pedig, a melyeket a néhai igen dicső Mátyás király ur hozott be, el fogjuk törölni; adót, vagy egy forintos taksát semmi esetre sem fogunk követelni, hanem meg kell elégednünk a régi, törvényes, rendes és szokásos királyi jövedelmekkel”.

¹¹⁰ A spanyol királyságok megnevezésére hivatalosan a „*Monarquía Católica*” volt használatban. ld. Manuel Fernández Álvarez: *España y los españoles en los tiempos modernos*. Salamanca, 1979. 128.

¹¹¹ Peer SCHMIDT: „*Infans sum Hispaniarum*”: la difícil germanización de Fernando I. In: Alfredo ALVAR: *Socialización, vida privada y actividad pública de un Emperador del Renacimiento. Fernando I 1503–1564*. Madrid, 2004.

dolf az erősen központosított kasztíliai környezetben töltött éveket, amely rányom(hat)ta bélyegét politikai stílusukra is.¹¹² A Habsburg-Magyarországon (1526–1848) az udvar részéről – hol kisebb, hol nagyobb hullámban, de – töretlenül jelentkező centralizációs-abszolútista kísérletekkel¹¹³ szemben tehát éppen az „*első Habsburg-Magyarország (1437–1457)*” közjogi örökségének Mátyás utolsó éveiben, illetve a Jagelló-korban történt megerősítésével lehetett eredményesen fellépni. Ebből a szemszögből nézve talán azt is mondhatnánk, hogy szerencsénk volt a bécsi Habsburgokkal – azaz a ‘szegényebb’ ággal –, hiszen ahhoz képest a spanyol ágnek sokszoros anyagi-katonai erőforrás állt rendelkezésre, amelynek birtokában a bécsi ág is erélyesebben léphetett volna fel – nem mintha erre nem tett volna kísérletet akár a család,¹¹⁴ koncepciók perekek¹¹⁵ törvénytelen letartóztatások¹¹⁶ vagy a terror¹¹⁷ legváltozatosabb eszközeivel – politikai céljai megvalósításáért a magyar rendekkel szemben.

Miközben a császári korona várományosa, azaz a Habsburg-ház és a korabeli Európa leghatalmasabb uralkodóháza a Jagelló (vagyis a két legmeghatározóbb politikai létező közép-Európában) küzd egymással a Magyar Királyság birtoklásáért, a magyar rendek képesek a rendiséget és azzal a rendi alkotmányt úgy körülbástyázní, hogy a közös kormányzást és a közös hatalomgyakorlást fenn lehessen tartani olyan esetben is, amikor a királynak egyéb országai is vannak (mint adott esetekben az osztrák örökös tartományok, a Cseh Korona országai, maga a Szent Római Birodalom vagy a Lengyel Királyság, Litván Nagyfejedelemség) de – jogi eszközök hiányában – azokra támaszkodva sem tudja a magyar nemzet ősi szokásait, jogait, kiváltságait lerontani vagy megsemmisíteni.

Ha a politika vagy a köztörténet oldaláról vizsgáljuk a kort, akkor valóban megáll a történettudomány álláspontja, miszerint ez a húsz esztendő zavaros, átmeneti és polgárháborús időszaka hazánk történetének, azonban a (köz)jog történetének szemszögéből egészen más megvilágításba helyeződik a korszak. Ebből is különösen kiemelkedik a területi kormányzás minél szélesebb alapokra helyezése, ez az az időszak, amikor országszerte véglegesen kivonulnak a vármegye jog- és politikai ‘színpadáról’ a királyi képviselői, a (fő)ispánok, teljességgel átadva azt az alispánoknak, illetve a már százados gyakorlat alapján a vármegye által választott szolgabíráknak. A Habsburg Ottó által megfogalmazott gondolat szerint ideje lenne újraértékelni – legalább a (köz)jog tükrében – tehát e két évtized eredményeit.

¹¹² KÖRPÁS Zoltán: Királyság és rendiség Spanyolországban. In: POÓR János (szerk.): *A kora újkor története*. Budapest, Osiris, 2009. 235–256.

¹¹³ BENDA Kálmán: *Habsburg-politika és rendi ellenállás a XVII. század elején. Történelmi Szemle*, 1970/3. 404–427.

¹¹⁴ KÁROLYI Árpád: *A huszonkettedik artikulus. (Az 1604. évi XXII. törvénycikk.) Történelmi tanulmány*. Budapesti Szemle 1889. májusi füzetéből. Budapest, Franklin, 1899.

¹¹⁵ KÁROLYI Árpád: *Illésházy István hűtlenségi pöre*. Budapest, MTA, 1883.

¹¹⁶ SZÁDECKY-KARDOSS Irma: *Báthory Erzsébet igazsága*. Budapest, Nesztor Kiadó, 1993.

¹¹⁷ KÓNYA Péter: *Az eperjesi vésztörvényesk, 1687*. Eperjes–Budapest, 1994.

